ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 27 (2011)

Εκλογές πρώτης, δεύτερης και τρίτης τάξης: κόμματα, ηγεσία, αποχή

Πάνος Καζάκος, Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση. Μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010)

Χρύσανθος Δημ. Τάσσης

doi: 10.12681/sas.815

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τάσσης Χ. Δ. (2015). Πάνος Καζάκος, Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση. Μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010). *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, *27*, 198–204. https://doi.org/10.12681/sas.815

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 09/09/2026 17:00:10

Πάνος Καζάκος, *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση. Μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010)*, Πατάκης, Αθήνα 2010, σελ. 292.

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι να παρουσιάσει την περίοδο 1993-2010 όπου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο συγγραφέας, 'βιώσαμε μια ιστορική αποτυχία'. Η έμφαση είναι στην εξιστόρηση και στην ανάλυση των οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων. Ακολουθεί, δηλαδή, ο Π. Καζάκος παρόμοια λογική με το προηγούμενο έργο του, το *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000* (Πατάκης, Αθήνα 2001).

Στο *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση*, δεν επιδίδεται απλώς σε μια ιστοριογραφική προσέγγιση· προσπαθεί να προβεί σε ευρύτερες επιστημονικές συνθέσεις: συνδυάζει την οικονομική επιστήμη -με αναφορές σε συγκεκριμένες επιλογές οικονομικής πολιτικής καθώς και στο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης- με την πολιτική επιστήμη αναφερόμενος στο σύστημα διακυβέρνησης, στις επιλογές των πολιτικών κομμάτων, στις κοινωνικές διεκδικήσεις καθώς και στις 'νέες' αναγκαιότητες και στους περιορισμούς που προκύπτουν από τη συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος.

Στο πλαίσιο αυτό, δεν θεωρεί ότι 'το σπουδαιότερο χαρακτηριστικό της ελληνικής κρίσης' είναι η ύφεση, αλλά η ύπαρξη διαχρονικών ελλειμμάτων και υστερήσεων, κυρίως στις μεταρρυθμίσεις και στη φθίνουσα ανταγωνιστικότητα. Γι' αυτό και εμφανίζεται επικριτικός στις κυβερνήσεις της περιόδου 1995-2008 που, αντί να προβούν στις αναγκαίες, όπως τις χαρακτηρίζει, διαρθρωτικές αλλαγές όταν η οικονομία εμφάνιζε υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, 'επικράτησε η προάσπιση και επέκταση κεκτημένων'. Η υστέρηση που εμφανίζει το οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο στην Ελλάδα δεν είναι εύκολο να επιλυθεί καθώς επηρεάζεται αποφασιστικά από την ύπαρξη μαζικής μετανάστευσης και περιβαλλοντικής υποβάθμισης η οποία 'ρίχνει βαριά σκιά στο πολιτικό μας σύστημα'. Κατά τον συγγραφέα, η οικονομική κρίση αποκαλύπτει τις παθογένειες του πολιτικού συστήματος οι οποίες έχουν να κάνουν με 'ακτιβισμό χωρίς αρχές, στη βάση πελατειακών μηχανισμών και με μια λογική διανομής εθνικών και ξένων πόρων με πρώτη φροντίδα τη διατήρηση κομματικών επιρροών και την κατοχύρωση προσόδων'.

Η βασική προσπάθεια του Π. Καζάκου είναι να αποσαφηνίσει τον όρο μεταρρυθμίσεις. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά,

> 'η έννοια των μεταρρυθμίσεων έχει αλλάξει από τη δεκαετία του 1990. Από την εποχή της "αποκρατικοποίησης" (1990-1993) και του "εκσυγχρονισμού" (1996-2004) η έμφαση είναι σε πολιτικές που έχουν στόχο να βελτιώσουν την οικονομική αποτελεσματι-

κότητα [economic efficiency], επιφέροντας καλύτερη χρήση των διαθέσιμων πόρων και, με τον τρόπο αυτόν, αύξηση του πλούτου'.

Σε πολιτικό επίπεδο, 'οι μεταρρυθμίσεις ανοίγουν, ρυθμίζουν και νομιμοποιούν τις αγορές'. Προσπαθεί να αποσυνδέσει την έννοια των μεταρρυθμίσεων από πολιτικές επιλογές: εμφανίζονται ως ουδέτερη 'αναγκαιότητα' που πηγάζει από την τεχνοκρατική γνώση. Υιοθετεί, κατά συνέπεια, ένα πρόταγμα το οποίο βασίζεται στην ανάπτυξη-μεγέθυνση, χωρίς όμως να θέτει θέμα αναδιανομής.

Οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης φαίνονται για τον συγγραφέα να επηρεάζουν αρνητικά τις κρατικές δαπάνες ενώ, στην ουσία, ασκεί κριτική στο κοινωνικό κράτος, όπως αυτό αναπτύχθηκε με βάση το μοντέλο του Bismark το οποίο χαρακτηρίζεται 'από τους πάσης φύσεως ανορθολογισμούς -από πολλά "κεκτημένα" τα οποία είναι ενσωματωμένα [σε αυτό] ως αποτέλεσμα των δοσοληψιών της πολιτικής με ειδικά συμφέροντα'. Ιδιαίτερα στην ελληνική περίπτωση, τα προβλήματα αυτά επιδεινώνονται με την ύπαρξη του πελατειακού συστήματος το οποίο 'εκδηλώνεται με τη μορφή θεμελιώδους δυσπιστίας έναντι της επιχειρηματικότητας και του ανταγωνισμού', καταλήγοντας σε έναν 'ακατέργαστο αντιφελελευθερισμό', όπως τον χαρακτηρίζει.

Το πρώτο κεφάλαιο -με τίτλο 'Ο μακρύς δρόμος των μεταρρυθμίσεων'-, αναφέρεται στις μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα την περίοδο 1990-1996 και στην Ε.Ε. ως εξωτερικό περιορισμό της περιόδου 1996-2009. Για το προ του 1996 διάστημα, θεωρεί πως τα προτάγματα του 'σοσιαλιστικού μετασχηματισμού' και της 'αλλαγής' μετασχηματίστηκαν σε 'ευκαιρίες προσόδων για κομματικά μέλη... [τα οποία] ανέπτυξαν προσοδοθηρικές συμπεριφορές'. Σε συνέχεια του προηγούμενου έργου του, του *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά*, υιοθετεί τη λογική του λαϊκισμού ως ερμηνευτικό μοντέλο για τη δεκαετία του 1980, αν και αναγνωρίζει ότι αυτή περιείχε και εκσυγχρονιστικά στοιχεία (π.χ. οικογενειακό δίκαιο και Τοπική Αυτοδιοίκηση). Θεωρεί πως η πολιτική της πρώτης περιόδου του ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τις εξελίξεις στην Ε.Ε., μια ανάλυση στην οποία φαίνεται να παραγνωρίζει το σταθεροποιητικό πρόγραμμα του 1985, με το οποίο η κυβέρνηση Α. Παπανδρέου υιοθέτησε μετριοπαθείς επιλογές στην οικονομική πολιτική που, σε συνδυασμό με την εισροή κοινοτικών πόρων από τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα και τα Σχέδια Περιφερειακής Ανάπτυξης, αποτέλεσαν αποφασιστικό παράγοντα για την προσέγγιση στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η τάση αυτή ενισχύθηκε και επιβεβαιώθηκε και με τις επιλογές των ιδιωτικοποιήσεων της Ν.Δ., την περίοδο 1990-1993, και με τις μετοχοποιήσεις και την προετοιμασία για την ένταξη της χώρας στην υπό διαμόρφωση Ε.Ε., με βάση τη συνθήκη του Μάαστριχτ, από τις κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ τόσο του Α. Παπανδρέου (1993-1996) όσο και του Κ. Σημίτη (1996-2004).

Κρίνοντας την πολιτική των κυβερνήσεων είτε της σοσιαλδημοκρατίας είτε των συντηρητικών ή και φιλελεύθερων κομμάτων χαρακτηρίζει εύστοχα ότι έδειξαν

> 'μια αφελή εμπιστοσύνη στην ικανότητα αυτορύθμισης των χρηματοπιστωτικών αγορών με αποτέλεσμα να ευνοηθεί εντέλει η προκλητική αλλαγή των συσχετισμών ανάμεσα σε πραγματική παραγωγή και κερδοσκοπία και στις εισοδηματικές ανισότητες'.

Στο πλαίσιο αυτό θεωρεί πως η Ε.Ε. και η ευρωζώνη, λειτουργούν ως 'εξωτερικός περιορισμός' ο οποίος δεσμεύει αποφασιστικά την ελληνική πολιτική. Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι, μετά το 1994, βασικός στόχος της οικονομικής πολιτικής αναγορεύεται η οικονομική μεγέθυνση η οποία θεωρείται πως θα λύσει όλα τα δομικά προβλήματα. Ταυτόχρονα δεν γίνεται συζήτηση γύρω από το μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο συνεχίζει να βασίζεται στην οικοδομική δραστηριότητα, στον τουρισμό και στην κατανάλωση, ενώ εξασθενίζει ο βιομηχανικός και ο αγροτικός τομέας, με αποτέλεσμα η ελληνική οικονομία να παραμένει μια οικονομία εντάσεως εργασίας και επομένως πιο ευάλωτη στις διεθνείς διακυμάνσεις.

Όπως αναφέρει ο Καζάκος στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο 'Ο ημιτελής εκσυγχρονισμός 1996-2004', η 'εκσυγχρονιστική' πολιτική του Κ. Σημίτη ταυτίστηκε στην αρχή με τον εξευρωπαϊσμό ενώ, από πολιτική σκοπιά, έτεινε να μειώνει την ιδεολογική απόσταση και τις διαφορές μεταξύ ΠΑΣΟΚ και Ν.Δ. Υποστηρίζει μάλιστα πως η ελληνική εκδοχή του 'Τρίτου Δρόμου' είναι ένας 'καχεκτικός εκσυγχρονισμός', καθώς η πολιτική των μετοχοποιήσεων έδωσε την ευκαιρία σε κομματικά στελέχη να γίνουν επιχειρηματικά στελέχη, όπως και στην περίπτωση των κοινοτικών πόρων που ουσιαστικά ενίσχυσαν τον 'εναγκαλισμό της κοινωνίας από το κομματικό κράτος'. Ασκεί κριτική στις κυβερνήσεις Σημίτη για τη μη αναφορά στις έννοιες του ανταγωνισμού και της ανταγωνιστικότητας, κατά τη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος, τη μη εισαγωγή ευέλικτων μορφών απασχόλησης, τη συνέχιση του καθεστώτος των κλειστών επαγγελμάτων, τις μη ουσιαστικές αλλαγές στο ασφαλιστικό, στην ανώτατη εκπαίδευση και στο Εθνικό Σύστημα Υγείας. Για το ζήτημα της διαφθοράς θεωρεί ότι βασική αιτία είναι 'η υπερτροφική ανάπτυξη του κράτους, ο πολιτικός συγκεντρωτισμός και τα πελατειακά δίκτυα'. Στο σημείο αυτό, όμως, θα λέγαμε ότι φαίνεται να υποεκτιμά την τάση για ύπαρξη καρτέλ στην ελληνική οικονομία, ιδίως στον τομέα των τροφίμων και σε εκείνο των κατασκευών. Σε ό,τι αφορά μάλιστα το ζήτημα της διαπλοκής-διαφθοράς, αυτό δεν φαίνεται να εξηγείται με την κομματικοποίηση του κράτους, αλλά είναι μάλλον αποτέλεσμα της 'κρατικοποίησης' των κομμάτων με βασικό χαρακτηριστικό τη χωρίς περιορισμό διείσδυση της αγοράς σε όλες τις πτυχές της δημόσιας ζωής.

Το τρίτο κεφάλαιο, 'Τα δύο πρόσωπα της "νέας διακυβέρνησης"', εξετάζει την περίοδο 2004-2009, κατά την οποία, όπως υποστηρίζει, 'η πολιτική λογική αποδείχθηκε για άλλη μια φορά ισχυρότερη από την οικονομική'. Θεωρεί πως παρά τις πιέσεις από τον 'εξωτερικό παράγοντα' (Ευρωπαϊκή Ένωση), στη Νέα Δημοκρατία επικράτησε η 'λαϊκή Δεξιά', με αποτέλεσμα τα φιλελεύθερα στοιχεία να τοποθετηθούν σε 'ένα σιδερένιο πελατειακό περίβλημα'. Χαρακτηρίζει κάθε ρητορεία που αναφέρεται στην ανάγκη για αναδιανομή ως 'μακροοικονομικό λαϊκισμό' που αγνοεί τις 'δημοσιονομικές ανισορροπίες και τους εξωτερικούς περιορισμούς' και προτείνει την υιοθέτηση της πολιτικής των ιδιωτικοποιήσεων, τη μείωση του δημοσίου και την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας. Εκλαμβάνει την απογραφή ως σωστή διαδικασία η οποία, όμως, λόγω της εμπλοκής πολιτικών υπολογισμών, δεν οδήγησε στη 'βελτίωση της αξιοπιστίας των στατιστικών στοιχείων και σε μια διαφορετική δημοσιονομική πολιτική'. Θεωρεί δε πως οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της κυβέρνησης της Ν.Δ., όπως αποτυπώθηκαν στο Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων, κινούνταν στη σωστή κατεύθυνση: καθιέρωση του ΑΜΚΑ, εισαγωγή των ΣΔΙΤ, παρά τις αδυναμίες, όπως πολύ σωστά επισημαίνει ο συγγραφέας από την εμπειρία της Μ. Βρετανίας–, μείωση των φορολογικών συντελεστών για τις επιχειρήσεις, συνέχιση των αποκρατικοποιήσεων, ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων και ίδρυση μη κρατικών ΑΕΙ· ωστόσο, τη χαρακτηρίζει 'περιορισμένη και πολιτικά ανώδυνη, [κυβέρνηση] η οποία δεν συνδέθηκε με τα πιο κρίσιμα προβλήματα της χώρας, δηλαδή να διαμορφώσει μια σταθερά δυναμική οικονομία και αυτοτροφοδοτούμενη ανάπτυξη'. Ο Καζάκος υποστηρίζει πως για να αντιμετωπίσει την επερχόμενη ύφεση και την πίεση του ΠΑΣΟΚ για εκλογές, 'η κυβέρνηση της ΝΔ υπεραντέδρασε λόγω του πολιτικού οικονομικού κύκλου' και θεωρεί πως υιοθέτησε πολιτική παροχών προεκλογικού χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό αντιλαμβάνεται την προεκλογική συζήτηση των εκλογών του 2009 ως μια 'ξεπερασμένη ιδεολογική διαμάχη', εκτιμώντας πως η ομιλία του Κ. Καραμανλή στη ΔΕΘ ήταν πιο κοντά στις επιλογές των εξωτερικών παραγόντων (Ε.Ε., διεθνείς οργανισμοί). Στον αντίποδα, θεωρεί πως κάθε εναλλακτική αντιπρόταση που βασίζεται στην επεκτατική πολιτική κεϋνσιανής έμπνευσης 'δεν έχει μέλλον για τη χώρα'. Και τούτο γιατί η επέκταση του κράτους 'παραγνωρίζει το περιβάλλον ανοιχτών οικονομιών, υποτιμά τις αποτυχίες του κράτους καθώς και την ιστορική αποτυχία και την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού'.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, που τιτλοφορείται '2010 και μετά: Ανάμεσα σε αξιοπιστία και προεκλογικές υποθέσεις', εξετάζονται οι οικονομικές συνθήκες που διαμορφώνονται στη χώρα μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου 2009. Ο Π. Καζάκος θεωρεί πως η ελληνική οικονομία εισέρχεται στο στόχαστρο των ευρωπαίων εταί-

ρων λόγω των παραποιημένων στατιστικών στοιχείων. Ο διπλασιασμός του ελλείμματος οφείλεται στην ύφεση αλλά, κυρίως, στην επεκτατική πολιτική των κυβερνήσεων της Ν.Δ. και του ΠΑΣΟΚ μετά το 2009, σε ένα μοντέλο ανάπτυξης που θεωρεί 'παρωχημένο' λόγω της μη υλοποίησης των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων,. Ιδίως μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ, η μη υιοθέτηση πολιτικών στην κατεύθυνση της δημοσιονομικής πειθαρχίας αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για τις δομικές παθογένειες της ελληνικής οικονομίας. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε κανείς να επισημάνει την παράλειψη του συγγραφέα να αναφέρει ότι, την περίοδο μετά το 1990, για να καταφέρει η χώρα να ενταχθεί στην ΟΝΕ, συμπιέστηκε το κόστος εργασίας με αποτέλεσμα ο μέσος μισθός να υπολείπεται ουσιαστικά του κοινοτικού μέσου όρου, όπως επίσης και ότι η απουσία σχεδιασμού για το οικονομικό μοντέλο της χώρας σε μια εποχή με αυξημένους ρυθμούς ανάπτυξης, οδήγησε σε αμφίβολα από άποψη οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης έργα μιας 'κρατικοδίαιτης' και χωρίς ρίσκο επιχειρηματικότητας· αυτές οι διαπιστώσεις θα μπορούσαν να ενδυναμώσουν το επιχείρημά του.

Σε ό,τι αφορά τη νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, ο Π. Καζάκος υποστηρίζει ότι καθυστέρησε να λάβει επώδυνα μέτρα, καθώς υποτίμησε την κρισιμότητα της κατάστασης, με αποτέλεσμα να υιοθετήσει ένα τριετές πρόγραμμα για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα του ελλείμματος, της μειωμένης ανταγωνιστικότητας και τη μείωση της παραγωγής, πρόγραμμα το οποίο φαίνεται να ανταποκρίνεται 'στις προσδοκίες του εξωτερικού παράγοντα'. Η ίδια λογική φαίνεται να επικρατεί, κατά τον συγγραφέα, και στην περίπτωση του μνημονίου με το οποίο 'ανοίγει ο δρόμος για την είσοδο του ΔΝΤ' και το οποίο συνδέεται με 'τη μείωση των κρατικών δαπανών και την εφαρμογή οικονομικών μεταρρυθμίσεων'. Κατά τον Π. Καζάκο, στη σημερινή συγκυρία τα σκληρά μέτρα –μειώσεις μισθών, επιδομάτων, θέσεων εργασίας και αυξήσεις των φόρων– είναι αμφίβολης αποτελεσματικότητας τόσο από οικονομική όσο και από πολιτική άποψη καθώς θα έπρεπε να είχαν υιοθετηθεί αρκετά χρόνια νωρίτερα. Από οικονομική πλευρά, διατυπώνει τον προβληματισμό ότι χωρίς παράλληλη αναπτυξιακή διαδικασία, τα μέτρα θα οδηγήσουν σε μεγαλύτερη ύφεση. Από πολιτική πλευρά, παρότι θεωρεί θετική εξέλιξη την παρέμβαση του ΔΝΤ, καθώς 'θα εξέπεμπε το κατάλληλο για τις περιστάσεις σήμα στις διεθνείς αγορές και θα ενδυνάμωνε την αξιοπιστία των δύσκολων πολιτικών επιλογών', κρίνει πως θα εμφάνιζε ως δικαιωμένους τους επικριτές της ΟΝΕ όσον αφορά

> α) τις ατέλειες των μηχανισμών δημοσιονομικής πειθαρχίας που καθίδρυσε η Συνθήκη του Μάαστριχτ, β) την έλλειψη μηχανισμών διάσωσης μιας χώρας που περιέρχεται σε κρίση και γ) τις αποσταθεροποιητικές επιπτώσεις της ανεξέλεγκτης κερδοσκοπίας.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, με τίτλο 'Θα γίνει η ύφεση καταλύτης αλλαγών;' ο καθηγητής Καζάκος, αφού κάνει αναφορές σε θεωρητικές αναγνώσεις για την κρίση, παρουσιάζει τα συμπεράσματά του. Με βάση τη θεωρία της κρίσης, όταν οι οικονομίες εισέρχονται σε περίοδο ύφεσης, τότε είναι ευκολότερο να εισαχθούν μεταρρυθμίσεις, πράγμα που είναι πολύ δυσκολότερο όταν οι οικονομίες βρίσκονται σε άνθηση. Οι κρίσεις προσφέρουν δυνατότητα αλλαγών καθώς μετατοπίζονται οι προτεραιότητες της κοινής γνώμης και αποδυναμώνονται οι συντεχνίες και οι αντιστάσεις για την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων. Η αντίθετη θεώρηση υποστηρίζει ότι οι κρίσεις δεν ευνοούν την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων καθώς οι κοινωνικές ομάδες βρίσκονται σε αμυντική θέση και προσπαθούν να διατηρήσουν τα κεκτημένα τους, ενώ και οι κοινωνικές διαιρέσεις εντείνονται, επηρεάζοντας αποφασιστικά την πολιτική σταθερότητα και την κοινωνική συναίνεση.

Για την ελληνική περίπτωση, ο συγγραφέας θεωρεί πως οι αυξημένοι ρυθμοί ανάπτυξης κατά την περίοδο 1995-2008 'εξέθρεψαν ένα κλίμα ευφορίας για ένα μέλλον με τις υπάρχουσες δομές', με αποτέλεσμα ούτε οι κυβερνήσεις ούτε τα οργανωμένα συμφέροντα να έχουν κίνητρο για αλλαγές. Επισημαίνει, πολύ σωστά, ότι δεν υπάρχει βεβαιότητα 'ότι μετά από κρίσεις αναδύεται μια νέα θετική δυναμική', ιδίως στην περίπτωση που δεν θα διατηρηθεί η κοινωνική ηρεμία στην περίπτωση που θίγονται κοινωνικά κεκτημένα. Ωστόσο παρουσιάζεται αισιόδοξος λόγω α) της επιρροής των εξωτερικών περιορισμών στις πολιτικές επιλογές, β) της απόφασης της οικονομικής και πολιτικής ελίτ να μην βγει η χώρα από την ευρωζώνη με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται ως μονόδρομος η υιοθέτηση 'ενός αυστηρού προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, οικονομικών μεταρρυθμίσεων και αλλαγών' και γ) της σταθερότητας του πολιτικού σκηνικού λόγω της μεγάλης πλειοψηφίας του ΠΑΣΟΚ. Για τον Καζάκο, ο παράγοντας 'κόμμα' θα πρέπει να υποβαθμιστεί όσον αφορά τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της πολιτικής και, στη θέση του, να αναδειχθούν 'νέοι άνθρωποι με γνώσεις καλή διάθεση και σωστές ευαισθησίες' με όραμα την 'πράσινη οικονομία', ενώ το 'το τελικό αποτέλεσμα θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες ένας από τους οποίους είναι η "θεά τύχη" με τη μορφή μιας αποφασισμένης μεταρρυθμιστικής ηγεσίας που δρα σε δύσκολες συνθήκες'.

Το βιβλίο του Πάνου Καζάκου συνοψίζει τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα την περίοδο από το 1993 μέχρι σήμερα και προσφέρει μια εμπεριστατωμένη διεπιστημονική ανάλυση για τα αίτια της κρίσης, με τρόπο ώστε, ακόμα και αν έχει κανείς επιφυλάξεις, να μην μπορεί να αρνηθεί την τεκμηρίωση των απόψεών του με πλούσιες βιβλιογραφικές αναφορές, πίνακες, βασικά κείμενα και ομιλίες που καλύπτουν την υπό εξέταση περίοδο. Από την ανάλυση διαφαίνεται πως ο συγγραφέας παρουσιάζει μια ισχυρή και όχι δογματική άποψη η οποία

ανοίγει τον διάλογο όχι για θέματα του παρελθόντος, αλλά για τα τρέχοντα θέματα που μας απασχολούν και μας επηρεάζουν άμεσα.

Χρύσανθος Δημ. Τάσσης

Paul Krugman, *Η συνείδηση ενός προοδευτικού*, μτφρ. Α. Δ. Παπαγιαννίδη, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2008, σελ. 453.

Στο συγκεκριμένο έργο του, το οποίο γράφτηκε πριν από την εκλογή του Barack Obama στην προεδρία των ΗΠΑ, ο βραβευμένος με Νομπέλ Οικονομικών Επιστημών το 2008 Paul Krugman παρουσιάζει τις αντιλήψεις του για τη δημιουργία ενός πιο δημοκρατικού καπιταλισμού. Το βιβλίο αποτελεί, ουσιαστικά, την πρότασή του για την εισαγωγή ενός σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου πολιτικής στις ΗΠΑ, με βασικό άξονα τη δημιουργία ενός δημόσιου συστήματος ασφαλιστικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που θα καλύπτει όσο το δυνατόν περισσότερους πολίτες. Γνωρίζει ότι δεν προτείνει κάτι καινοφανές για τα αμερικανικά δεδομένα αλλά την εφαρμογή αρχών και ιδεών που κυριάρχησαν σε συγκεκριμένες περιόδους κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα στις ΗΠΑ και συνέβαλαν στην ευημερία του αμερικάνικου λαού. Ανατρέχει δε στη σύγχρονη πολιτική -και όχι μόνο- ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών και φωτίζει τον τρόπο με τον οποίο γεννήθηκε, ισχυροποιήθηκε και έφτασε τελικά στην κατάληψη της εξουσίας ο κινηματικός συντηρητισμός, αρχικά με τον Ronald Reagan και αργότερα με τους Bush, πατέρα και υιό.

Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο 'Πώς ήταν τότε', ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι στη σύγχρονη αμερικανική ιστορία προέκυψαν δύο μεγάλα τόξα, ένα οικονομικό και ένα πολιτικό. Σχηματικά, το οικονομικό τόξο κινήθηκε από τη μεγάλη ανισότητα στη σχετική ισότητα και από εκεί, εκ νέου, στην ανισότητα. Αντίστοιχα, το πολιτικό τόξο από την ακραία πολιτική αντιπαράθεση οδηγήθηκε στη δικομματική συναίνεση και μετά ξανά στην πόλωση. Το ερώτημα που γεννάται είναι εάν η πολιτική διαμόρφωσε τις οικονομικές εξελίξεις ή εάν, αντίστροφα, η οικονομία επηρέασε τα πολιτικά δρώμενα. Ο Krugman επιχειρηματολογεί υπέρ της πρώτης άποψης και επισημαίνει τις προσπάθειες του κινηματικού συντηρητισμού -με άξονα το χρήμα- να εντείνει τις ανισότητες στην αμερικάνικη κοινωνία, αποδομώντας τις κατακτήσεις του New Deal και προβάλλοντας σταθερά το φυλετικό ζήτημα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, που τιτλοφορείται 'Η Μεγάλη Επίχρυση Εποχή', γίνεται αναδρομή στην Αμερική των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα όταν, σε ένα υπόβαθρο ευρείας κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας, οι συνθήκες ζωής των εργατών (ειδικά στα αστικά κέντρα) βελτιώθηκαν αισθητά -χωρίς, βεβαίως, αυτό